O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

QARSHI MUHANDISLIK-IQTISODIYOT INSTITUTI

“TASDIQLAYMAN”
Rektor: __________ **O.Sh.Bazarov**
“___” __________ **2024-yil**

Ro‘yxatga olindi № 07/04/1038
“25” iyun 2024-yil

“YO‘L HARAKATI QOIDALARI VA XAVFSIZ HARAKATLANISH ASOSLARI” FANINING

O‘QUV DASTURI

Bilim sohasi:	110000 – Bilim
Ta’lim sohasi:	100000 – Ta’lim
Ta’lim yo‘nalishi:	60112400 – Professional ta’lim (qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalashtirish)

Qarshi 2024-yil

Fan/modul kodi YHQ va XHA 3106	O'quv yili 2024-2025	Semestr 5		Kreditlar 4
Fan/modul turi Tanlov	Ta'lim tili O'zbek/ rus			Haftadagi dars soatlari 4
Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)		Mustaqilta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
YHQ va XHA	60		60	120

1\.

2\.

I. Fanning mazmuni

Yo'l harakati xavfsizligi to'g'risidagi Qonunining, harakat xavfsizligiga Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash hozirgi davrning eng asosiy ijtimoiy-iqtisodiy muammolaridan biridir. Avtomobillashtirish ko'rsatkichlari ortib borayotgan hozirgi davrda yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashga «Haydochi-avtomobil-yo'l-piyoda-muhit» tizimidagi barcha bo'laklarnng ishonchliligini oshirish bilangina erishish mumkin. By o'rinda inson omillari muhim axamiyatga ega, chunki, ko'pgina yo'l-transport xodisalari piyodannng yoki haydovchining yo'l qo'ygan xatolari natijasida sodir etilmoqda.

Yuqorida kelgirilgan bakalavriatura yo'nalishlari talabalari yo'l harakati qoidalarini, O'zbekiston Respublikasining Yo'l harakat xavfsizligi to'g'isidagi Qonunining, harakat xavfsizligiga tegishli meyoriy hujjatlarini bilishlari na ularning talablariga rioya qilishlari kerak.

Fanni o'qitishdan maqsad - "Yo'l harakati qoidalari va xavfsiz harakatlanish asoslari" (YHQ va XHA) fanini o'qitishdan asosiy maqsad talabalarga yo'l harakatim ishtirokchisi sifatida YHQ ni o'rgatish, yo'llarda xavfsiz xarakatlanish asoslari va avtomobilni xavfsiz boshqarishni ta'minlash buyicha bilimlar berishdan iborat.

Fanning vazifalari quyidagilardan iborat:

"Yo'l harakati qoidalari va xavfsiz harakatlanish asoslari" (YHQ va XHA) fanini o'qitishdan asosiy maqsad talabalarga yo'l harakatim ishtirokchisi sifatida YHQ ni o'rgatish, yo'llarda xavfsiz xarakatlanish asoslari va avtomobilni xavfsiz boshqarishni ta'minlash buyicha bilimlar berishdan iborat.

YHQ va XNA fanini o'qitishning vazifalari kuyidagilardan iborat: O'zbekistan Respublikasn yul harakati xavfsizligi to'g'risidagi Qonunini, yo'l harakatining asosiytavsiflarini o'rgatish, YTH va piyodalar ishtirokidagi YTHni, ularning kelib chiqish sabablarini o'rgatish, piodalarning xavfsiz harakatlanishini ta'minlash, yo'l harakati qoidalarini turli yul sharoitlarida qo'llashnn bilishni; avtomobilni xavfsiz boshqarishni o'rgatish.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

Umumiy qoidalar. Haydovchilarning umumiy majburiyatlari.

O'zbekiston Respublikasida yo'l harakatining yagona tartiblari. Respublikadagi yo'llarda transport vositalarining o'ng taraflama harakati. Yo'l harakati qatnashchilariga talablar. Yo'l harakati qatnashchilarining vazifalari..Yo'l harakati qoidalarini huquqiy himoyalash.. Haydovchining zaruriy hujjatlari. Haydovchilik guvohnomasi bo'lgan shaxsning huquqlari. Mototsikl havdovchining vazifalari. Xalqaro yo'llarda harakatlanish. Haydovchining majburiyatlari. Haydovchilarga taqiqlangan harakatlar. YTH sodir etgan haydovchilarning vazifalari.

Yo'l belgilari

Yo'l belgilari. Ogohlantiruvchi belgilar. Imtiyoz belgilar. Taqiqlovchi belgilar. Buyuruvchi belgilar. Axborot-ko'rsatkich belgilari. Servis belgilari. Qo'shimcha axborot belgilari. Belgilarni o'rnatishga qo'yiladigan talablar. Yo'l belgilarini ko'cha-yo'l sharoitida qo'llash.

Yo'l belgi chiziqlari

Yo'l belgi chiziqlari.Yo'l belgi chiziqlarining guruhlari. Yo'l belgi chiziqlarini yo'l-ko'cha sharoitida qo'llanilishi. Yotiq va tik yo'l belgi chiziqlari.

Piyodalar va yo'lovchilarning vazifalari. Maxsus transport vositalarining imtiyozlari. Harakatni tartibga solish.

Piyodalar. Piyodalarni vazifalari. Yo'lovchilar. Yo'lovchilarning vazifalari. Maxsus transport vazifalari. Maxsus transport vazifalarining imtiyozlari. Svetoforlar. Svetoforlarning va tartibga soluvchining ishoralari.

Ogohlantiruvchi va avariya ishoralari. Harakatni boshlash.

Ogohlantiruvchi va avariya ishoralari. Avariya sababli to'xtash belgisining qo'llanilishi.

Harakatlanish tartibi

Harakatni boshlash, yo'nalishni o'zgartirish, transport tvositalarini yo'lning qatnov qismida joylashuvi va harakatlanish tezligi. Quvib o'tish. To'xtash va to'xtab turish.

Chorrahalarda harakatlanish

Chorrahalar.Chorrahalarda harakatlanish tartibi.Tutashmalar.Tartibga solingan va solinmagan chorrahalar. Chorraxa turlari.

Murakkab sharoitlarda harakatlanish tartibi.

Temir yo'l kesishmalari orqali harakatlanish. Avtomabillarda harakatlanish tartibi.Turar joy dahalarida harakatlanish qoidalari. Tik nishablikda va tik balandlikda harakatlanish qoidalari.

Trasport vositalaridan foydalanish tartibi

Boshqarishning o'rgatish vakolati, o'rganuvchi, transport vositasida odam tashishda haydovchining vakolatlari. Odam tashish qoidalari.Odam tashishda taqiqlangan holatlar. Yuk tashishda yo'l harakati xavfsizligi boshqarmasidan ruxsat olish. Velosiped haydovchilariga man qilingan harakatlar.

Transport vositalaridan foydalanishni taqiqlovchi shartlar.

Tormoz tizimi nosozliklari bo‘yicha ta’qiqlovchi shartlar. Boshqaruv qurilmasi va tashqi yoritkichlar bo‘yicha ta’qiqlovchi shartlar. Oyna tozalagich, shinalar va dvigatel bo‘yicha ta’qiqlovchi shartlar.

Yo‘llarda harakat havfsizligini ta’minlashning davlat boshqaruvi tizimi.

Harakat xavfsizligini tashkil etish asoslari.

O‘zbekiston Respublikasining harakat xavfsizligi to‘g‘risidagi Qonuni. Davlat vakolatli organlari. Vazirlar Mahkamasining vakolatlari. IIV DYHXX vakolatlari. O‘Zbekiston avtomobil transporti agentligining vakolatlari.“O‘zavtoyo‘l” DAK ning Vakolatlari. Mahalliy davlat hokimiyat organlarining vakolatlari.

“A-H-Y-P-M” tizimi. “A-H-Y-P-M” tizimining o‘zaro bog‘liqligi. O‘zbekiston Respublikasida avtomobil ishlab chiqarish va yo‘l tarmoqlarining o‘sish ko‘rsatkichlari.

Yo‘l harakatining asosiy tavsiflari.

Transport va piyodalar harakatini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar. Harakat miqdori. Harakat tarkibi. Transport va piyodalar oqimining tezligi va zichligi. Yo‘l harakati xavfsizligiga ta’sir etuvchi asosiy omillar. Transport vositalarining texnik holati, yo‘l sharoiti, haydovchining holati, ob-havo sharoitlarining yo‘l harakatiga ta’siri. Yo‘l harakti xavfsizligini baholash uslublari.

YTH va ularning ko‘rsatkichlari.

YTH ta’rifi.YTH to‘g‘risida tushuncha.YTH shartlari.YTH turlari.YTHni hisobga olish. Davlat statistikasiga kiritiladigan YTH lari. Davlat statistikasiga kiritilmaydigan YTH lari. YTH kartochkasi. YTH dan keladigan iqtisodiy zararlar. Yo‘l transport hodisalarining tahlili, ularning kelib chiqish sabablarini aniqlash va oldini olish choralari.

Piyodalarning harakat xavfsizligini oshirish yo‘llari.

Piyodalar harakatini tashkil etish tamoyillari. Piyodalar o‘tish joylarida ziddiyatsiz haraktni tashki l etish.

Yo‘l harakat qoidalari talablari ni buzganlik uchun ko‘riladigan ma’muriy choralar

Haydovchilar tomonidan yo‘l harakat qoidalari talablarini buzganlik uchun ko‘riladigan ma’muriy javobgarlik chora tadbirlari. Piyodalarning yo‘l harakti qoidalarini buzganligi uchun belgilangan ma’muriy choralar.

YTH da jarohatlanganlarga birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish

Tibbiy yordam ko‘rsatish bosqichlari. Jarohatlanganda va qon oqishda birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish. Nafas olish va yurak urishi to‘xtaganda birinchi yordam ko‘rsatish

III. Mustaqil ta’lim va mustaqil ishlar.

Mustaqil ta’lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

Mustaqil ishni tashkil etishning shakli va mazmuni.

Talabalar tavsiya etilgan mavzulardan tanlab olib referat shaklida yozib uni himoya qiladilar.

Tavsiya etilayotgan mustaqil ishlarning mavzulari

- YHQ da qo‘llaniladigan asosiy tushuncha va atamalar.
- Haydovchilarning vazifalari va majburiyatlari.
- YTH sodir etgan haydovchilarning vazifalari.
- Yo‘l belgilari
- Yo‘l belgi guruhlari va ularning qo‘llanilish
- Yo‘l belgi chiziqlari, ularning turlari va qo‘llanilishi
- Piyodalarning va yo‘lovchilarning vazifalari, maxsus transport vositalarining imtiyozlari
- Svetofor turlari va ishoralari
- Tartibga soluvchining ishoralari.
- Harakat tezligi, quvib o‘tish
- To‘xtash va to‘xtab turish, yo‘lning qatnov qismida transport vositalarining joylashishi
- Chorrahalarda harakatlanish, piyodalarning o‘tish joylari va belgilangan yo‘nalishdagi transport vositalaring imtiyozlari.
- Temir yo‘l kesishmalari orqali harakatlanish.
- Transport vositalarini boshqarishni o’rgatish
- Avtomagistrallarda harakatlanish.
- Yuk va odam tashish
- Ogohlantiruvchi va imtiyoz belgilari
- Taqiqlovchi va buyuruvchi belgilar
- Servis, qo‘shimcha axborat belgilari.
- O‘zbekiston Respublikasining YHX to’grisidagi qonuni va yo’llarda harakat xavfsizliginini boshqaruv organlari.
- Harakat xavfsizligi bo‘yicha internet ma’lumotlari.

IV. Amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish bo‘yicha ko‘rsatmalar.

Umumiy qoidalar.YHQda qo‘llaniladigan asosiy tushuncha va atamalar. Haydovchilarning majburiyatlari. Yo‘l benlgilari. Yo‘l belgilarining har xil ko‘cha sharoitlarida qo‘llanishga doir masalalar yechish. Yo‘l belgi chiziqlari. Yo‘l belgi chiziqlarining, yo‘l to‘siqlarining qo‘llanishga doir masalalar yechish. Piyodalarning vazifalari. Yo‘lovchilarning vazifalari. Svetafor va tartibga soluvchining ishoralariga doir mashqlar yechish. Ogohlantiruvchi va falokat ishoralari, harakatlanishni boshlash, yo‘nalishni o‘zgartirish, yo‘lni qatnov qismida transport vrsioalarining joylashishiga doir masrlalar yechish. Harakat

	tezligi, quvib o‘tish, to‘xtash va to‘xtab turishga doir masalalar yechish. Chorrahalarda harakatlanish. Piyodalarning o‘tish joylari va belgilangan yo‘nalishdagi transport vositalarining bekatlariga doir masalalar yechish. Temir yo‘l kesishmalarida harakatlanish. Avtomagistrallarda harakatlanish. Turar joy dahalarida harakatlanishga doir masalalar yechish. Transport vositalaridan foydalanishni taqiqlovchi shartlarga doir masalalar yechish. Transport vositalarini boshqarishni o‘rgatish. Yuk tashish. Odam tashish. Velosiped va aravalarning harakatlanishiga doir masalalar yechish.
3.	**V. Ta’lim natijalari / Kasbiy kompetensiyalari** **Talaba bilishi kerak:** Fanni o‘zlashtirish natijasida talaba: - avtomobillarning transport vositalari tarkibidagi o‘rni, axamiyati va turlari; tuzilishi, ishlash prinsiplari, xususiyatlarini va ish jarayoni to‘g‘risida bilimga ega bo‘lish; - avtomobilning konstruksiyasi, ekspluatatsion xususiyatining matematik ifodasi, statik va dinamik xossalarini va ish jarayonini bilish va ulardan foydalana olish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi; avtomobilning texnik vositalarini funksional maqsadlarini to‘g‘ri aniqlash, ma’qul tanlash va unumli foydalanish xamda rivojlanish muammolari bo‘yicha yechimlar qabul qilish kompetentsiyasiyalariga ega bo‘lishi kerak.
4.	**VI. Ta’lim texnologiyalari va metodlari:** • ma’ruzalar; • interfao lkeys-stadilar; • seminarlar (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar); • guruhlarda ishlash; • taqdimotlarni qilish; • individual loyihalar; • jamoa bo‘lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.
5.	**VII. Kreditlarni olish uchun talablar:** Fanga oid nazariy materiallar ma’ruza mashg‘ulotlarini ma’ruzalarda ishtirok etish va kredit-modul platformasi orqali ma’ruzalarni mustahkamlash hamda belgilangan test savollariga javob berish orqali amalga oshiriladi. Amaliy mashg‘ulotlari bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar hosil qilish va o‘zlashtirish mashg‘ulotlarga to‘liq ishtirok etish va modul (Hemis) platformasi orqali topshiriqlarni bajarish natijasida nazorat qilinadi. Mustaqil ta’lim mavzulari modul platformasi orqali berilgan mavzular bo‘yicha topshiriqlarni bajarish (test, referat va boshqa usullarda) bajariladi. Fan bo‘yicha talalabalar test usulida oraliq nazorat va og‘zaki (yoki test) usulida yakuniy nazorat topshiradilar. Fan dasturida berilgan baholash mezonlari asosida fanni o‘zlashtirgan talalabalarga tegishli ta’lim yo‘nalishi (magistratura mutaxassisligi) o‘quv rejasida ushbu fanga ko‘rsatilgan kredit beriladi.

6.	**Asosiy adabiyotlar:** 1. Yo‘l harakati qoidalari. Rasmiy nashr. T.: 2023 y. 113 b 2. K.X.Azizov. Harakat xavfsizligini tashkil etish asoslari.Toshkent,TAYI, 2009y.244 y . 3. K.X.Azizov.Yo‘llarda xavfsiz harakatlanish asoslari.Toshkent,TAYI,2005 y.72 b. 4.K.X.Azizov.Yo‘l harakati qoidalari va xavfsizlik asoslari. Toshkent, TAYI,2006 y. 61 b. 5. Г.И.Клинковштейн ,М.Б.Афанасьев Организазия дорожного движения. М.:Транспорт, 2002. 247 с. **Qo‘shimcha adabiyotlar:** 1. N.F.Muxitdinov, B.K.Qaymov, K.Y.Gafurov «Yo‘l harakati qoidalariga batafsil sharhlar». Toshkent – 2021. 239 b. 2. N.F.Muxitdinov va b. Yo‘l harakati qoidalari bo‘yicha odatiy sharhlar. – T.: O‘zbekiston Respublikasi. IIV Akademiyasi, 2002. – 121 b. 3. N.F.Muxitdinov, A.Inoyatov, U.Usmonov «Yo‘l belgilari va yo‘l chiziqlari». T.: Yangi asr avlodi, 2001 y. – 48 b. 4. ГОСТ Узб. 1057: 2004. Требования безопасности к техническому состоянию. Т.: 2004. 5. ГОСТ Узб. 1058: 2004. Технический осмотр. Методы контроля. Т.: 2004. 6. A.Alimov Yo‘l-transport hodisalarida birinchi tibbiy yordam. T.2013. **Internet manbalari:** -www.ziyonet.uz -www.bookboon.com -http//www.edu.uz-texnika yutuqlari
	Fanning o‘quv dasturi Institut Uslubiy Kengashining 2024-yil “22” “06” dagi “12”–sonli yig‘ilishida ko‘rib chiqilgan va ma'qullangan. O‘quv dasturi Institut Kengashining 2024-yil “____” _____ №____-sonli qarori bilan tasdiqlangan.
7.	**Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti tomonidan ishlab chiqilgan va tasdiqlangan.**
8.	**Fan/modul uchun ma’sul:** **Razzaqov T. X.** - *“Qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalashtirish va servis” kafedrasi dotsenti, t.f.n.*
9.	**Taqrizchilar:** **Qodirov U.I.** – *“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universitetining Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti dotsenti* **Boynazarov O‘.R.** – *QarMII “TVM” kafedrasi professor v.b.,t.f.n.*